

О.С. Трифонова
**ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ
ІНТЕРЕСУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ
СПАДЩИНІ В.О.
СУХОМЛИНСЬКОГО**

Педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського була спрямована насамперед на виховання дитини як повновартісної людини, соціально-ціннісної особистості. Вчений наголошував на тому, що кожна людська особистість неповторна, що виховання нової людини полягає насамперед у розкритті цієї неповторності, самотності, творчої індивідуальності. Здійснювати це завдання, на думку педагога, означає „вести кожного вихованця тією доріжкою, на якій з найбільшою яскравістю може розкриватися сила його розуму і вмінь, майстерність і творчість” (3, С.93).

У педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського знаходимо відповіді на численні запитання щодо організації системи навчання і виховання дітей, які хвилюють сучасне покоління. Одне з актуальних є організація активної діяльності дітей, яка б сприяла розвитку їхніх пізнавальних здібностей та інтересів, засвоєнню ними знань, розвитку мислення, уяви й мовлення. У своїх роздумах і порадах В.О. Сухомлинський рекомендує як розвивати дітей, виховувати в них спостережливість, інтерес до пізнання явищ довкілля. Він не лише всебічно вивчав психофізіологічні особливості дітей, але й показав, якими шляхами необхідно йти до кожної дитини, як її навчати й виховувати.

Інтерес, за педагогічним словником, це активна спрямованість людини на той чи інший предмет або явище дійсності, пов'язана з позитивними емоціями ставлення до пізнання, до оволодіння тією чи іншою діяльністю. Інтерес є одним із найістотніших стимулів нагромадження людиною знань, розширення її світогляду, підвищення пізнавальної активності, а також важливою умовою творчого ставлення до роботи й навчання (4,С.232). Важливу роль відіграє інтерес у навчальній діяльності, при його наявності знання засвоюються легко, глибоко, ґрунтовно, а при його відсутності – з великими труднощами, часто формально, без уміння виконувати їх на практиці. Чим цікавіше дитині те, що вивчається, тим глибше вона засвоює знання. Інтерес, за словами В.О. Сухомлинського, – це особливе забарвлення думок, що супроводжує процес оволодіння знаннями. Від яскравості цього забарвлення залежить важлива риса розумової праці – вміння дитини використовувати те, що зберігається в запасниках пам'яті. Навчання повинно бути цікавим, захоплюючим (2, С.566). Кожний педагог мріє про те, щоб навчання на його заняттях було цікавим для дитини. У чому ж джерела інтересу? Відповідь на це запитання знаходимо у працях В.О.Сухомлинського. Як зазначав учений, пізнання само по собі дивний, незвичайний, чудовий процес, який пробуджує живий і незгасний інтерес. У природі речей, в їх відношеннях і взаємозв'язках, у рухові й зміні, в людських думках, у всьому, що створила людина, –

невичерпне джерело інтересу (1, С.479). Але в одних випадках це джерело, як струмок дзюрчить на наших очах – підходь, дивись і перед тобою відкривається дивовижна картина таємниць природи; в інших, – джерело інтересу приховане у глибині, до нього треба добратися, докопатися і здебільшого трапляється так, як застерігає В.О. Сухомлинський, що сам процес „підходів”, „підкопів” до сутності природи речей і їх причинно-наслідкових зв’язків є головним джерелом інтересу. Вчений рекомендував педагогам прагнути того, щоб діти самі відкривали джерела інтересу, щоб у цьому відкриванні вони відчували власну працю й успіх – само по собі це одне з найважливіших джерел інтересу. Без активної розумової праці неможливі ні інтерес, ні увага дитини (1, С.479).

Перше джерело, перша іскра інтересу до знань, як наголошує В.О.Сухомлинський, – у підході педагога до матеріалу, який пояснюється на занятті. Знання істини народжуються у свідомості дитини з пізнання точок зіткнення між фактами і явищами, ниток, якими ці факти і явища пов’язуються (1, С.479). За твердженням ученого, джерело інтересу є і в застосуванні знань, у переживанні почуття влади розуму над фактами і явищами. Розкрити внутрішні, глибинні зв’язки невідомого з новим – ось один із секретів пробудження інтересу. За словами науковця, інтерес формується, коли людина пізнає не тільки світ, а й саму себе. Без самоутвердження не може бути справжнього інтересу до знань (Т.3, С405). У самій глибині людського

єства є невикорінна потреба відчувати себе відкривачем, дослідником, шукачем. У дитячому ж духовному світі ця потреба є особливо сильною. В.О. Сухомлинський слушно застерігає, якщо немає поживи для неї – живого спілкування з фактами і явищами, радості пізнання – ця потреба поступово слабне, а разом із нею згасає й інтерес до знань (1, С.480).

Багаторічні спостереження В.О.Сухомлинського дозволили констатувати, що якщо „Емоційні зони” дитини перебувають у стані збудження тривалий час, інтерес згасає, настає втома, байдужість. Слова педагога немовби не доходять до свідомості, дитина чує їх „звукову оболонку”, але не може осмислити взаємозв’язку між ними. Усе яскраве, незвичайне, що здається дуже заманливим як засіб збудження інтересу, при невмілому підході вихователя перетворюється у свою протилежність (Т3, С.404). Вчений застерігав: „треба дуже обережно підходити до збудження „емоційних зон” мозку”, забезпечується передусім це додержанням певного співвідношення конкретного й абстрактного. Почуття подиву викликається тим, що у звичайних нічим непримітних речах криється джерело значних світоглядних істин. Ознакою того, що інтерес збуджено, як уважав В.Сухомлинський, є „дзвінка тиша” на занятті.

Порох допитливості, цікавості, жадоби знань закладено в кожній юній душі, а запалити його може тільки думка наставника. Засвоєння знань і набування практичних навичок є складною пізнавальною діяльністю дітей під керівництвом педагога. Важливим стимулом цієї

діяльності, як уважав В.О. Сухомлинський, є пристрасне бажання вчитися оволодівати знаннями (3,С.639). Позитивні емоції дітей, що виникають у процесі навчання, відіграють величезну роль у вихованні бажання вчитися. Завдання педагога, за словами вченого, полягає в тому, щоб постійно розвивати в дітей позитивні почуття задоволення учінням, щоб з цього почуття виник і утвердився емоційний стан – пристрасне бажання вчитися (3, С.7). Багаторічні спостереження В.О. Сухомлинського уроків засвідчили, що джерелом байдужості дітей є безпристрасність у роботі самого педагога. Вчений пише: „Так, подекуди педагог створював враження, що в навчальному матеріалі немає нічого складного, що все можна засвоїти дуже легко. Замість того, щоб учити дитину долати труднощі, педагог штучно полегшував засвоєння важкого навчального матеріалу, згладжуючи „гострі кути” (3,С.7-8). Великою хибою в роботі вчителя, на думку вченого, є його байдуже ставлення до знань дитини, коли відповідь не турбує його, не примушує замислюватися над причинами слабких знань. В.О.Сухомлинський дійшов висновку, що пристрасне бажання вчитися є морально-політичним почуттям, виховання якого залежить насамперед від педагогів. Бажання вчитися не є такою якістю, що залежить від якихось природних особливостей дитини, а виховується в повсякденній праці, в подоланні труднощів. Без щирої зацікавленості у знаннях дитини неможливо виховати пристрасне бажання вчитися (3, С.10).

Створення „передчуття” успіху, з огляду В.О. Сухомлинського, – є важливим завданням педагога у вихованні постійного бажання оволодівати все новими й новими знаннями. Пристрасне бажання вчитись і є станом морального задоволення у процесі подолання труднощів на кожному конкретному етапі набування знань або виконання практичного завдання (3,С.12).

Велике значення у вихованні стійкого, постійного бажання вчитися й домагатися щоразу кращих успіхів має той бадьорий життєрадісний тон, який створюється на занятті педагогом. Бувають випадки, коли, з погляду методики проведення заняття, вихователя не можна ні в чому дорікнути, але млявий нецілеспрямований тон викладу матеріалу веде до того, що в дітей створюється похмурий настрій. Байдуже ставлення педагога до навчального матеріалу відразу ж передається дітям, і матеріал, що вивчається, стає ніби стіною між ним і дітьми. Цей тон заняття, який важко пояснити, в повсякденній практиці звичайно вчений характеризував словами „урок пройшов мляво”. На цих заняттях, за словами науковця, немає здорової втоми дітей від трудового напруження, але, здебільшого, діти на нудних заняттях втомлюються більше, ніж на заняттях, заповнених напруженою змістовною працею. В.О. Сухомлинський дійшов висновку, що заняття буває нудним млявим тоді, коли педагог не дивиться на свої слова з погляду дитини, не продумує тих емоцій, які повинні викликати його слова в дітей (3,С.14). У зв'язку з цим, учений визначив ще одну

методичного вимогу до заняття: воно повинне викликати позитивні емоційні почуття, тобто почуття задоволення роботою, здорове почуття втоми від напруженої праці над засвоєнням матеріалу (3, С.14-15).

Виховання бажання вчитися вчений пов'язував із вольовою сферою дитини. Дитина повинна прагнути вчитися добре не для задоволення особистої пихи, не для задоволення власного самолюбства. Основними мотивами вольового фактора в бажанні вчитися є: свідоме ставлення до праці, підготовка до майбутньої діяльності, почуття честі колективу (3, С.15).

Уважно вивчаючи індивідуальні нахили дитини, вчений намагався, щоб кожна дитина створила свій ідеал. Створенню ідеалу, на думку В.О. Сухомлинського, сприяє художня література і весь спосіб життя дорослих (С.16). Виховання бажання вчитися сприяє організації і зміцненню дитячого колективу, розвиває почуття колективізму й прагнення до взаємодопомоги. У зв'язку з цим учений вимагав від кожного педагога всіяко виховувати це почуття, спрямовувати його на правильний шлях (3, С.16).

З погляду В.О.Сухомлинського, про справжні знання можна говорити лише тоді, коли вони стають фактором духовного життя, захоплюють думку, пробуджують інтереси і прагнення. Починає діяти закономірність: чим більше знань у людини, тим легше їй набувати нових (3, С.367). Які ж поради дає В.О. Сухомлинський з цього приводу? З перших кроків навчання найважливішим елементом знань дитини є слово, реальне довкілля,

яке виражається в думці і слові. Цей світ відкривається дитині все новими й новими, невідомими їй до школи гранями. Перші, і мабуть, найширші кроки на шляху пізнання дитина робить завдяки спостереженням, живому спогляданню, завдяки слову. В.О.Сухомлинський пише: „Коли ви хочете, щоб знання не перетворилися на мертвий, непорушний вантаж, який унеможливує дальший рух по сходинах пізнання, зробіть слово одним із інструментів дитячої творчості” (3, С.367). Головною дійовою особою, яка здатна вирішити проблему засвоєння дитиною знань, вчений уважав педагога-наставника. Допоможе йому в розв'язанні цієї проблеми слово, яке, за словами В.О.Сухомлинського, у руках вихователя такий же могутній засіб, як музичний інструмент у руках музиканта... Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля – живопису, без мармуру й різця – скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає педагогіки. Слово, за твердженням В.О.Сухомлинського, це ніби той місток, через наука виховання переходить у мистецтво, майстерність (3, С.160). Як важливо, щоб у кожному слові вихователя трепетала хвилювалась, раділа й обговорювалась жива людська пристрасть! Бо хоч який високий буде зміст слів, що їх чує дитина, вони залишаться для неї мертвими, поки в них не займеться вогник почуття...(3, С.162). Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике

мистецтво! (3,С.167). Педагоги повинні орієнтуватися на живу творчість, пізнання предметів, явищ довкілля за допомогою слова, пізнання разом із тим і найтонших його відтінків, заглиблення в ці відтінки (3,С.367).

Як наголошував В.О.Сухомлинський, процес пізнання світу був би тільки нагромадженням думок дорослого у голові дитини, перетворенням її в комору знань, якби педагоги не прагнули до того, щоб слово в голові і серці дитини стало активною силою. Дитина буває байдужою до слів дорослого, нічим її не зворушиш, не запалиш в очах вогника жадоби пізнання. Це буває тоді, пише вчений, коли дитина стає несприйнятливою до слова, якщо слово не живе в її душі як засіб творчості, якщо вона тільки заучує, засвоює чужі думки і не творить своїх думок, не виражає їх словом. Вклавши у свідомість дитини живе трепетне слово, треба дбати про те, щоб воно не перетворилося на засушену квітку, а вилетіло, як із гніздечка, співучою пташкою, раділо красі довкілля (3,С.368).

В.О.Сухомлинський радив прагнути до активності думки, до того, щоб знання розвивалися при глибокому осмисленні та застосуванні їх. Як же досягти цього? Вчений зазначає, – добувати знання – це значить відкривати істини, причинно-наслідкові й інші різноманітні зв'язки. Це значить відповідати на запитання. В.О. Сухомлинський рекомендував педагогам домагатися того, щоб дитина з усією очевидністю зрозуміла, відчула, побачила незрозуміле – щоб перед нею постало запитання, – це вже стимул, що збуджує бажання знати (3,С.369).

Вчений уважав, що педагогу треба піднятися до таких істин Світу Дитинства, не сюсюкати з дитиною, а говорити з людиною, не підлашуватися під „дитячу обмеженість” інтересів, а бути мудрим наставником – мати мудру владу все розуміти (3,С.373). Не всякий педагог, що добре знає свій предмет, як зауважує науковець, уміє найкращим чином донести його, має дар думати про знання. Думати про знання – це передбачати, до яких куточків людського серця доторкнеться кожна істина, які думки, запитання, сумніви вона пробудить у відповідь. Думати про знання – означає уявляти себе на місці дитини (3,С.376). Саме тому В.О. Сухомлинський у своїх працях і в безпосередній діяльності надавав великого значення розвитку мислення.

Організуючи спостереження у природі, він продумував детально все, що могло б стати джерелом думки його вихованців. Діти вчать бачити, пізнають на власному досвіді глибокий зв'язок між предметом і словом. На уроках мислення (Це подорожі до першоджерел думки за В.О. Сухомлинським) відчувається те, чого ніколи не може дати ніяка книжка: діти сприймають довкілля не тільки розумом, а й серцем. Вони глибоко відчувають емоційне забарвлення слова; слово стає ніби іскрою, що запалює порох власної

думки (3,С.341). Запобігти згасанню вогника можна лише тоді, на думку вченого, коли вихованці навчаться активно бачити світ. Потяг до знань, прагнення до пізнання істини, як відомо, має своїм першоджерелом захоплення дитини тим, що відкривається їй у світі, а потім і в ній самій (3,С.428). На уроках мислення

відбувається складний процес самовираження особистості у творчій думці, в підході до явищ довкілля. Саме в ці хвилини допитливий дитячий розум безпосередньо торкається найтонших взаємозв'язків між явищами довкілля, між працею людини і світом – пробуджуються й проявляються активні інтелектуальні сили дитини, саме тут вона вперше відчуває себе володарем знань (3,С.430). Брак активної діяльності у процесі навчання виявляється насамперед у тому, що замість того, щоб працювало мислення, посилено працює пам'ять: дитина прагне запам'ятати те, що пояснює дорослий (1,С.114). Вчений наголошував на тому, щоб дитина оволодівала знаннями у процесі активної праці: бачила, усвідомлювала, переживала результати своїх зусиль. Однією з важливих передумов активної діяльності у процесі інтелектуальної праці, за словами В.О. Сухомлинського, є зв'язок думки з її першоджерелом, – явищем, з причинно-наслідковими зв'язками між явищами (1, С.116-117). Чим більше виникне в дитини запитань, чим яскравіше вона уявлятиме нове явище, факт, тим вище буде її активність на занятті, тим більшою мірою знання стануть власним надбанням, тим більше примусять вони його думати, заглядати вперед (1,С.118).

Вивчаючи фактори, що позитивно впливають на підвищення інтересу дітей до знань, В.О. Сухомлинський визначив провідні принципи: принцип гуманізму, природо відповідності, активності й індивідуалізації.

Отже, поради вченого й досі залишаються актуальними в умовах сьогодення.

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – Т.2. – К.: Рад. школа, 1976. – 670 с.

2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1976. – 670 с.

3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – Т.5. – К.: Рад. школа, 1977.-639с.

4. Педагогічний словник /За ред. Ярмаченка М.Д. – К.: Пед. думка, 2001. – 516 с.

Подано до редакції 09.06.08

ЛІТЕРАТУРА